

KS. KRZYSZTOF KONECKI

## EUCHOLOGIA MSZALNA ZA ZMARŁEGO BISKUPA

Przedmiotem niniejszego opracowania jest analiza teologiczno-liturgiczna modlitw prezydencjalnych za zmarłego biskupa, zawartych w *Mszale rzymskim dla diecezji polskich*. Obecna księga ołtarza posiada dwa zestawy modlitw mszalnych przeznaczonych do sprawowania Eucharystii za zmarłego biskupa. Jeden przewidziany jest za zmarłego biskupa diecezjalnego, drugi zaś za innego biskupa, także kardynała<sup>1</sup>. Wszystkie teksty, tak pod względem treści, jak i ilości, stanowią całkowitą nowość w stosunku do modlitw znajdujących się w Mszale trydenckim. Przy ich redakcji kierowano się takimi podstawowymi kryteriami, jak: założenia teologiczne, wymogi duszpasterskie, a także troska o prawdziwą funkcję modlitw prezydencjalnych<sup>2</sup>.

### Modlitwy prezydencjalne za zmarłego biskupa diecezji

#### Kolekta

*Wszchemogący Boże, spraw,  
aby Twój sługa, nasz biskup N., któremu powierzyłeś troskę o Kościół N.  
wszedł do radości swojego Mistrza i otrzymał nagrodę za apostołskie trudy.  
Przez naszego Pana Jezusa Chrystusa<sup>3</sup>.*

Wezwanie modlitwy odwołuje się do wszechmocy Bożej, atrybutu Boskiego, bardzo często powracającego w modlitwach formularzy mszy za zmarłych<sup>4</sup> oraz w tekstach biblijnych (por. Bar 3, 4; Ps 20, 2.8nn; Mdr 43, 30).

Syntagma centralna oracji jest syntezą dwóch aspektów, charakterystycznych dla tej grupy modlitw mszalnych, będących już pewnego rodzaju kanonem eucharystii rzymskiej; bezpośredniego nawiązania do życia ziemskiego zmarłego i prośby o jego zbawienie. Odnośnie do pierwsze-

go aspektu, tekst oracji podkreśla, że biskup z Bożego posłannictwa sprawował troskę pasterską o Kościół lokalny.

W modlitwach starożytnych sakramentarzy wyrażenie „sługa” (łac. *servitus*) występuje bardzo często i może przyjmować różne odcienie znaczeniowe w zależności od kontekstu. Przede wszystkim może znaczyć: „my twoi słudzy”. Obok znaczenia ogólnego termin „sługa” może oznaczać również „poddaństwo”, „uległość”, może także odnosić się do różnych postaw właściwych sługom, od ofiarnego poświęcenia do wysublimowanej pobożności<sup>5</sup>. Tutaj w połączeniu z ofiarą eucharystyczną przyjmuje odcień pobożności.

Wyrażenie „nasz biskup” w języku liturgicznym oznacza biskupa diecezjalnego, biskupa miejsca, czyli tego, któremu Chrystus zlecił podstawowe i najważniejsze zadania biskupie, jakim jest troska pasterska o Kościół lokalny<sup>6</sup>. Wyraża się ona w sprawowaniu przez biskupa potrójnego urzędu: nauczycielskiego, kapłańskiego i pasterskiego<sup>7</sup>. Biskup jest autentycznym, czyli upoważnionym przez Chrystusa, nauczycielem powierzonego sobie ludu w sprawach wiary i obyczajów (KK 25). Jest ośrodkiem i źródłem życia liturgicznego swych wiernych (KL 41); ma być jego kierownikiem, krzewicielem oraz stróżem (KK 26; DB 15; KL 45). Jako dobry pasterz i prawdziwy Ojciec (DB 16), biskup kieruje powierzonym sobie Kościołem mocą swojego autorytetu i władzy świętej.

W syntagmie dotyczącej życia wiecznego wspólnota wierzących prosi, aby zmarły biskup wszedł do radości wiecznej Chrystusa wraz z licznymi owocami swojej wielorakiej posługi biskupiej, którą zawiera w sobie wyrażenie „troskę o Kościół N.”. W tak sformułowanej prośbie znajdujemy echo przypowieści o talentach (Mt 25, 14–30), występującej w kontekście mowy eschatologicznej Jezusa (por Mt 24, 1–25. 46). Szczęśliwy jest ten sługa, którego Pan, gdy nadejdzie, zastanie jako mądrego i roztropnego zarządzającego swoich dóbr.

Zbawienie, o które prosi wspólnota, ukazuje się więc jako przebywanie w Bożej obecności, w strefie Bożego oddziaływania. Z samej natury bycia razem z Bogiem wypływa radość, pełnia rozkoszy, szczęśliwość wieczna. Tekst oracji w prosty sposób przypomina, że wizja życia z Bogiem w wieczności jest specyficzną nagrodą wieczną za spędzone życie na ziemi: „za apostołski trud”.

Modlitwa Kolekty, wprowadzając w celebrację ofiary Chrystusa sprawowanej za zmarłego biskupa, nawiązuje wyraźnie do jego życia ziemskiego, akcentując przede wszystkim jego misję pasterską, która mu zo-

stała zlecona podczas święceń biskupich. Inne aspekty posługi biskupa znajdziemy w następnych tekstach tutaj analizowanych.

### **Modlitwa nad darami**

*Boże nieskończenie dobry,  
Twój sługa, nasz biskup N., za swojego życia ziemskiego składał Tobie  
eucharystyczną Ofiarę za zbawienie wiernych;  
pokornie błagamy, aby ta Ofiara wyjednała mu Twoje miłosierdzie.  
Przez Chrystusa Pana naszego<sup>8</sup>.*

Syntagma, która następuje zaraz po inwokacji, stanowi wyraźne nawiązanie do życia ziemskiego biskupa, do wykonywania kapłaństwa, które było udziałem w kapłaństwie Chrystusa. Punktem centralnym całej posługi kapłańskiej biskupa – obok sprawowania liturgii godzin, sakramentów i sakramentaliów – była celebrowanie Ofiary Chrystusa, „źródło i szczyt” całego życia Kościoła (KL 10)<sup>9</sup>. Podczas jej sprawowania biskup przyczyniał się do zbawienia wiernych, w sposób szczególny tych, którzy zostali powierzeni jego pasterskiej trosce. O zadaniu ofiarowania przez biskupa w swoim Kościele lokalnym i za swój lud Najświętszej Ofiary, przypomina modlitwa święceń biskupich w jednej ze swoich prośb: „Niech nieustannie wyjednuje Twoją łaskawość i składa dary Twojego Kościoła”<sup>10</sup>.

„Dziś” te same „dary Kościoła” składane są Bogu za jego zbawienie. Kościół bowiem na zasadzie świętej wymiany (*sacrum commercium*) to, co otrzymał od Boga, ofiaruje Mu jako ofiarę uwielbienia i Bóg „rodzaje ją” w obfitości pod postacią wszelkiego dobra duchowego. Bardzo często, tak jak i w tym wypadku, modlitwy nad darami przypisują Boskiej wymianie oczyszczenie grzechów, będące naturalnym efektem „ofiary na odpuszczenie grzechów”. Odnośnie tej prawdy św. Ambroży pisze, że „tajemnica Eucharystii [...] jest rzeczywiście lekarstwem duchowym, które kosztowane z godnością oczyszcza tego, który ją przyjmuje”<sup>11</sup>.

Bardzo łatwo można zauważyć, że tematem centralnym modlitwy nad darami jest ofiara eucharystyczna. Wspólnota wiernych ofiaruje ją Bogu Ojcu za swojego zmarłego biskupa, prosząc w zamian dla niego o miłosierdzie. Jest to ta sama ofiara eucharystyczna, którą biskup, wykonując swoją posługę kapłańską, ofiarował podczas życia ziemskiego za lud sobie powierzony. W ten sposób dokonuje się podwójna wymiana, na mocy której zmarły doznaje pomocy duchowej, wspólnota wiernych natomiast umocnienia się w nadziei.

Teologiczna zawartość modlitwy jest interesująca nie tylko ze względu na prośbę dotyczącą osoby zmarłego, lecz także ze względu na refleksję w niej zawartą; to, co było kiedyś przedmiotem celebracji liturgicznej w życiu biskupa, jawi się w całej swojej pełni po jego śmierci, w przyszłości, podczas celebracji liturgii niebiańskiej. Chodzi więc tutaj o Boskie misterium ujęte w całej swojej pełni.

### **Modlitwa po Komunii**

*Boże, nasz Ojcze,  
okaż miłosierdzie swojemu słudze, naszemu biskupowi N.,  
który pokładał nadzieję w Chrystusie i głosił Jego ewangelię,  
przez tę Ofiarę daj mu udział w chwale Twojego Syna.  
Który żyje i króluje na wieki wieków<sup>12</sup>.*

Modlitwa pokomunijna w swoim bardzo rozbudowanym wezwaniu skierowanym do Boga Ojca, zawiera usilną prośbę zgromadzonej wspólnoty, posilonej Ciałem i Krwią Chrystusa, o okazanie zmarłemu biskupowi miłosierdzia. Intensywność tego błagania potęguje czasownik „okaż” występujący już na początku syntagmy. W ten oto sposób kolejny raz zostaje przypomniana prawda, że Eucharystia celebrowana i ofiarowana za zmarłego jest dla niego źródłem miłosierdzia i uwolnieniem od grzechu. Ponadto uświadamia, że zmarły biskup, jak każdy człowiek, nie był bez grzechu i dlatego również potrzebuje miłosierdzia Bożego. Równocześnie wyłania się aspekt antropologiczny modlitwy, ukazującej człowieka w kontekście tradycji biblijnej i w świetle bardziej realistycznym.

Sprawując Eucharystię w intencji zmarłego biskupa diecezjalnego, Kościół w swoich modlitwach prezydenjalnych – jak mogliśmy to zauważyć – wspomina i nawiązuje zawsze do jakiegoś szczególnego i istotnego aspektu jego działalności pasterskiej. W tym wypadku charakter tej działalności jest zaznaczony w syntagmie o zabarwieniu wyraźnie chrystologicznym: „pokładał nadzieję w Chrystusie i głosił Jego ewangelię”. Czasownik „pokładać nadzieję” wskazuje na postawę wewnętrzną, duchową, charakteryzującą się bezgranicznym zaufaniem do Chrystusa<sup>13</sup>. Kto słucha słów Syna Bożego i przyjmuje je z wiarą, przechodzi ze śmierci do życia i ma w sobie zadatek życia Bożego: „Każdy kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki” (J 11, 25–26; por. J 3, 36; 5, 24). Wiara jest tym, co już na ziemi decyduje o naszej przyszłości po śmierci, dzięki niej człowiek obraca się w świecie Boga, zmartwychwstał do nowego życia: „kto wierzy w Niego, nie jest osądzony”, „kto nie wierzy, już został osądzony”.

Czasownik „głosił” wskazuje na jeden z podstawowych obowiązków pasterskich biskupa: przepowiadanie Dobrej Nowiny. Działalność ta w życiu samego Jezusa (por. Mk 1, 14–15; Łk 4, 43), a później w tradycji apostoelskiej staje się zadaniem najważniejszym i pierwszoplanowym<sup>14</sup>. Sobór Watykański II przypomina, że „wśród głównych obowiązków biskupich szczególne miejsce zajmuje głoszenie Ewangelii” (KK 25). Ponadto czasownik ten sugeruje, że chodzi tu o uroczyste głoszenie Ewangelii, które dokonuje się przede wszystkim podczas liturgii słowa we Mszy świętej. W tym krótkim sformułowaniu została przypomniana więc kolejna funkcja zmarłego biskupa, jaką jest głoszenie innym słowa Bożego. Zakładając, że biskup wypełnił ten podstawowy obowiązek w sposób wzorcowy, czyli dawał swoim wiernym przykład życia Ewangelią, oracja prosi, aby przepowiadanie Ewangelii było dla niego również gwarancją życia przyszłego (por. Mt 5, 19).

Z tą syntagmą o charakterze anamnetycznym w sposób logiczny związana jest prośba dotycząca życia wiecznego, będącego owocem Komunii. Prośba ta wydaje się być zredagowana w sposób odpowiedni do tej sytuacji kościelnej, jaką jest śmierć biskupa miejsca, pozostając w ten sposób w ścisłym związku z jego działalnością ziemską. Wspólnota wiernych prosi Boga, aby mocą ofiary eucharystycznej, tej samej, którą biskup sprawował za innych, a która teraz jest ofiarowana za jego zbawienie i w której on sam uczestniczył<sup>15</sup>, miał „udział w chwale Jezusa (Twojego Syna)”. Jezus Chrystus wstępując do nieba, wprowadził tam swoje uwielbione człowieczeństwo i otrzymał od Ojca chwałę, jaką miał od Niego przed stworzeniem świata (por. J 17, 1.5). Od chwili przejścia Chrystusa z tego świata do Ojca (por. J 13, 1) prawdziwym miejscem chwały Bożej jest niebieskie Jeruzalem, do którego podróżujemy, jako do naszej eschatologicznej ojczyzny. W chwale nieba zmarły znajduje pełnię swojej jedności z Bogiem Ojcem i Jezusem Chrystusem oraz uczestniczy w Ich chwale, która jest rzeczywiście tym samym życiem Boskim, które ma Chrystus we wspólnocie z Ojcem. Chwała wieczna, którą Syn otrzymał od Ojca, jest obrazem Ich doskonałej wspólnoty miłości. Kontemplować Jego chwałę oznacza nic innego, jak uczestniczyć w życiu Boga<sup>16</sup>.

Podobnie jak w poprzedniej modlitwie, również tutaj wspólnota prosi Boga, aby zmarły biskup cieszył się w niebie pełnym zjednoczeniem z Chrystusem, które zostało zapoczątkowane jeszcze na ziemi poprzez wykonywanie wielorakich czynności kapłańskich. Oznacza więc, że śmierć nie niszczy niczego, co w życiu było wielkie i święte, ale przeciwnie, to wszystko w wieczności się potęguje, wzmacnia, nabiera pełnego waloru

i osiąga pełnię; w sposób skuteczny wszystko to, co było przedmiotem i treścią biskupiego życia. W ten sposób liturgia za zmarłych raz jeszcze pragnie ukazać, jak cała działalność ziemską chrześcijanina jest ściśle związana z jego życiem po śmierci.

### **Modlitwy prezydenckalne za innego zmarłego biskupa lub kardynała**

#### **Kolekta**

*Boże,  
Ty obdarzyłeś biskupią godnością swojego sługę (kardynała) N.  
i dałeś mu udział w kapłaństwie Apostołów,  
włącz go na wieki do ich społeczności.  
Przez naszego Pana<sup>17</sup>.*

Wezwanie do kolekty jest bardzo rozbudowane i ma charakter anamnezy dzieła Bożego w historii zbawienia; zawiera wspomnienie ustanowienia urzędu apostołskiego. Tekst zgodnie ze swoją funkcją, dając sens aktualności tego wydarzenia w liturgii, przypomina, że biskup miał udział w sukcesji apostołskiej. Rzeczownik „apostoł” pochodzi z języka greckiego (*apostolos*), lecz jego znaczenie jest proveniencji chrześcijańskiej<sup>18</sup>, ponieważ w języku greckim literackim nie ma tego znaczenia, jakie mu nadajemy. Tym tytułem zostało nazwanych dwunastu najbliższych współpracowników wybranych przez Jezusa, którym powierzył kontynuację i dopełnienie swojej misji zbawczej (por. Mt 28, 18–20; J 15, 16). W ich miejsce, jako pasterze Kościoła, następcy Apostołów z ustanowienia Bożego są wybierani biskupi. Tak więc, jak trwa nieprzerwanie urząd powierzony przez Chrystusa indywidualnie Piotrowi, pierwszemu z Apostołów, i mający być przekazywany jego następcom, tak też nieprzerwanie trwa w Kościele urząd Apostołów – pasterzowanie Kościołowi – mający być bez przerwy sprawowany przez poświęcony stan biskupi (KK 20). Kto ich słucha, słucha Chrystusa, kto nimi gardzi, gardzi Chrystusem i Tym, który posłał Chrystusa (Łk 10, 16)<sup>19</sup>.

Wyrażenie „obdarzyłeś biskupią godnością” jest bezpośrednim nawiązaniem do święceń biskupich, gdzie główny szafarz obrzędu rozpoczyna homilię słowami: „Drodzy bracia i siostry, pilnie rozważcie, jakiej godności w Kościele ma dostąpić nasz brat”<sup>20</sup>. W grupie omawianych tutaj modlitw spotykamy je po raz pierwszy. Mówi ono, że biskupstwo jest godnością, czyli urzędem o charakterze szczególnym i zaszczytnym; jest wiel-



kim wyróżnieniem dla tego, kto je przyjmuje. Ponadto wyrażenie to zwraca uwagę, że godność biskupia jest darem Boga Ojca w Duchu Świętym.

Syntagma końcowa zawiera prośbę o włączenie zmarłego biskupa na wieki do wspólnoty zbawionych Apostołów. Taka wizja życia wiecznego z jednej strony jest bardzo tradycyjna (podział nieba na sektory), z drugiej zaś wskazuje, jak bardzo teologia śmierci jest nierozdzielnie związana z teologią życia.

Analiza modlitwy nie stwarza trudności. Przewidziana za „innego zmarłego biskupa”, czyli tego, kto nie był bezpośrednio odpowiedzialny za wspólnotę Kościoła lokalnego, modlitwa ujmuje życie ziemskie zmarłego w sposób ogólny. Podkreśla przede wszystkim to, co jest najbardziej fundamentalne: że biskup poprzez urząd biskupi otrzymany od Boga Ojca w Duchu Świętym uczestniczył w sukcesji Apostołów.

### **Modlitwa nad darami**

*Panie, nasz Boże,  
przyjmij Ofiarę, którą składamy za Twojego sługę, biskupa (kardynała) N.;  
na tym świecie dałeś mu godność biskupią,  
przyjmij go do społeczności Świętych w Królestwie niebieskim.  
Przez Chrystusa Pana naszego<sup>21</sup>.*

Modlitwa nad darami zawiera podwójną prośbę, z których każda rozpoczyna się charakterystycznym dla tej modlitwy prezydenckim czasownikiem „przyjmij”. Ponieważ występuje on na początku każdej syntagmy, jeszcze bardziej potęguje wołanie modlącej się wspólnoty, aby Bóg przyjął Ofiarę składaną za zabawienie zmarłego, a jego przyjął do wspólnoty świętych<sup>22</sup>.

Syntagma centralna ukazuje zmarłego jako tego, który cieszył się na ziemi godnością biskupią, mocą której uczestniczył w sukcesji apostołskiej. Biskupi ustanowieni przez Ducha Świętego zajmują miejsce Apostołów jako pasterze Kościoła. Z woli samego Chrystusa stali się prawdziwymi i autentycznymi nauczycielami wiary, kapłanami i pasterzami (KK 20, DB 2). Jako prawowici następcy Apostołów i członkowie kolegium biskupiego powinni biskupi być zawsze świadomi swej łączności i odpowiedzialności za cały Kościół (DB 6). Modlitwa nad darami, podobnie jak kolekta, nie czyni jednak żadnego odniesienia do konkretnej działalności pasterskiej, która pozostawałaby w ścisłym związku z pełnionym przez biskupa urzędem. Ogranicza się jedynie do stwierdzenia, że Bóg dał mu „godność biskupią”.

Syntagma końcowa posiada charakter eschatologiczny. Euchologia tego „bloku mszalnego” ukazuje życie po śmierci w różnych obrazach, tworząc w ten sposób swoisty język eschatologiczny. Dostrzega się tu tendencję do „zlokalizowania” wspólnoty zbawionych w określone miejsce: „mieszkanie”, „królestwo”, „dom”, „niebo”, „miejsce wychnienia” itp., które wskazują na szczęśliwość wieczną pochodzącą ze zmartwychwstania Chrystusa<sup>23</sup>. W naszym wypadku chodzi o „królestwo niebieskie”, w którym żyje Chrystus i wraz z Nim tryumfują tam Jego męczennicy i święci; królestwo całkowicie inne od tego zniszczalnego i śmiertelnego na ziemi<sup>24</sup>; królestwo wieczne, królestwo Boga Ojca, który spotyka swoje dzieci po zmartwychwstaniu, królestwo, gdzie wierni są całkowicie wolni, gdzie pożądlivość jest zniszczona. Królestwo, gdzie trwa szczęśliwość bez końca<sup>25</sup>.

### **Modlitwa po Komunii**

*Wszchemogący i miłosierny Boże,  
wysłuchaj nasze prośby za Twojego sługę, biskupa (kardynała) N.,  
który na ziemi spełniał urząd pasterski w imieniu Chrystusa,  
przez tę Ofiarę oczyść go z grzechów  
i daj mu w Królestwie niebieskim miejsce obok Twojego Syna.  
Który żyje i króluje na wieki wieków<sup>26</sup>.*

Zanim zostanie przedstawiona prośba dotycząca zmarłego biskupa, modlitwa odwołuje się do wszechmocy i miłosierdzia Bożego. Poprzez te dwa atrybuty Boskie, bardzo często występujące w euchologii za zmarłych, celebrowanie eucharystyczne przynosi klimat wiary i nadziei w przebaczenie grzechów, które pochodzi od Ojca wszelkiego miłosierdzia.

Syntagma centralna zaznacza wyraźnie, że zmarły biskup „na ziemi spełniał urząd pasterski w imieniu Chrystusa”. Łaciński termin *legatio* występujący w mszale łacińskim został przetłumaczony przez „urząd pasterski”. Oznacza, że biskup był legatem, ambasadorem Chrystusa na ziemi. Cała jego działalność związana z budowaniem Kościoła poprzez głoszenie słowa Bożego, sprawowanie liturgii i posługę zarządzania była dziełem Chrystusa w Duchu Świętym. Urząd biskupi pochodzi z ustanowienia Bożego i wykonywanie funkcji biskupiej jest dziełem Boga Ojca w Duchu Świętym. Cała ta fraza jest echem myśli św. Pawła: „Tak więc w imieniu Chrystusa spełniamy posłannictwo jakby Boga samego, który przez nas udziela napomnień” (2 Kor 5, 20).

Odpuszczenie grzechów jest być może jednym z najczęściej występujących tematów w euchologii za zmarłych. Raz prosi się o uwolnienie od



zła w sposób ogólny, innym razem zaś się je specyfikuje i wymienia się różne jego rodzaje; grzechy, błędy, obrazę, przestępstwa itd. Modlitwy mszalne nie tylko zawierają takie prośby, ale wyraźnie zaznaczają – jak to jest w tym przypadku – że Eucharystia przynosi tu teraz określony owoc. Sprawiając to, co oznacza, celebracja Eucharystii jest prawdziwym źródłem zbawienia.

Druga prośba ma charakter eschatologiczny. Wspólnota wierzących zabiega u Boga, aby zmarły otrzymał miejsce w Królestwie niebieskim obok Chrystusa (por. Ef 2, 6). Niebo oznacza przede wszystkim życie wieczne świętych. Znaczenie tego wyrażenia oraz jemu podobnych występujących w liturgii nawiązuje do języka biblijnego, gdzie niebo wskazuje na mieszkanie Boga, przestrzeń zarezerwowaną dla Jego aniołów, skąd Chrystus zstąpił na ziemię i dokąd wstąpił po spełnionej misji<sup>27</sup>. Na ten temat Schmaus pisze: „Pismo święte opisuje niebo bardziej niż jako miejsce, jako formę określoną i doskonałą egzystencji ludzkiej. Nazywa je królestwem Bożym, życiem wiecznym, życiem ofiarowanym przez Boga, pokojem bez bólu, zbawieniem wiecznym, radością i koroną chwały, wspólnotą z Bogiem, ucztą wieczną, dziedzictwem Chrystusa, oglądaniem Boga”<sup>28</sup>. Owoce Komunii przywoływane w modlitwie dotyczą zmarłego biskupa i odnoszą się do oczyszczenia z grzechów i jego obecności w niebie z Chrystusem.

### **Zakończenie**

Z przeprowadzonej powyżej analizy modlitw prezydenckich za zmarłego biskupa diecezjalnego wynikają następujące wnioski:

1. W tekstach oracji odczuwa się klimat modlitwy wstawienniczej o odpuszczenie grzechów. Wskazują na to takie terminy, jak: miłosierdzie, odpuszczenie grzechów itp.
2. Teksty, ujmując życie ziemskie zmarłego biskupa w sposób syntetyczny, zwracają uwagę na podstawowe zadania pasterskie.
3. Dostrzega się ścisły związek między biskupem miejsca a wspólnotą diecezjalną wiernych, która została powierzona jego duszpasterskiej trosce.

Natomiast drugi formularz mszalny przeznaczony dla biskupa niediecezjalnego lub kardynała z wiadomych względów nie ukazuje już tak dużego związku biskupa ze swoją wspólnotą, jak czynił to poprzedni. Ponadto, jeśli chodzi o odniesienie do życia ziemskiego, modlitwy jednogłośnie podkreślają fakt natury ogólnej, choć bardzo istotny, że biskup będąc ambasadorem Chrystusa na ziemi miał udział w sukcesji aposto-

skiej. Nie zajmują się natomiast poszczególnymi aspektami działalności pasterskiej w takim wymiarze, jak czynił to formularz poprzedni.

## PRZYPISY

<sup>1</sup> *Mszał Rzymski dla diecezji polskich* (MRP), Poznań 1986, s. 224<sup>o</sup>–225<sup>o</sup>.

<sup>2</sup> Więcej na temat soborowej reformy eucharystyki za zmarłych biskupów zob. K. Konecki, *Teologia liturgii mszy za zmarłych*, w: *Mszał księgą życia*, (red. B. Nadolski) Poznań 1986, s. 207–214.

<sup>3</sup> MRP, s. 224<sup>o</sup>; *Missale Romanum, ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum* (MR), Libreria Editrice Vaticana 1975, s. 899: DA, QUAESUMUS, OMNIPOTENS DEUS, UT FAMULUS TUUS N. EPISCOPUS NOSTER, CUI FAMILIAE TUAE CURAM TRADIDISTI, CUM MULTIPLICI LABORIS FRUCTU GAUDIA DOMINI SUI INGREDIATUR AETERNA. PER DOMINUM = Tekst nowy.

<sup>4</sup> MRP, s. 206<sup>o</sup>, 207<sup>o</sup>, 208<sup>o</sup>, 210<sup>o</sup>, 211<sup>o</sup>, 212<sup>o</sup>, 213<sup>o</sup>, 214<sup>o</sup>, 215<sup>o</sup>, 218<sup>o</sup>, 219<sup>o</sup>, 221<sup>o</sup>, 224<sup>o</sup>, 225<sup>o</sup>, 226<sup>o</sup>, 228<sup>o</sup>, 229<sup>o</sup>, 230<sup>o</sup>, 232<sup>o</sup>, 234<sup>o</sup>, 237<sup>o</sup>, 238<sup>o</sup>, 241<sup>o</sup>.

<sup>5</sup> A. Blaise, A. Dumas, *Le vocabulaire latin des principaux thèmes liturgiques*, Turnhout 1966, s. 756.

<sup>6</sup> Tak też nazywają biskupa diecezjalnego wszystkie modlitwy eucharystyczne w swoich tekstach wstawienniczych za niego; MRP, s.303\*, 318\*, 325\*, 332\*, 340\*, 341\*, 346\*, 351\*.

<sup>7</sup> *Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*, Katowice 1999, s. 35–36; G. Ferraro, *Le preghiere di ordinazione al diaconato, al presbiterato e all'Episcopato*, Napoli 1977, s. 157–160, 170.

<sup>8</sup> MRP, s. 224<sup>o</sup>; MR, s. 899: IMMENSAM CLEMENTIAM TUAM, DOMINE, SUPPLICITER IMPLORAMUS, UT HOC SACRIFICIUM, QUOD FAMULUS TUUS N. EPISCOPUS NOSTER, DUM ESSET IN CORPORE, MAIESTATI TUAE PRO SALUTE FIDELIUM OBTULIT, IPSI NUNC PROSIT AD VENIAM. PER CHRISTUM = Immensam clementiam tuam, Domine, suppliciter imploramus; ut hoc sacrificium, quo famulus tuus N. Pontifex, (vel Sacerdos), dum esset in corpore, maiestati tuae pro salute fidelium obtulit, ipsi nunc prosit ad veniam Per.; *Missale Parisiense*, CXV, Orationes diversae pro defunctis, SO.

<sup>9</sup> Por. Instrukcja *Eucharisticum misterium*, z dnia 25 maja 1967, AAS 59(1967), s. 542–543.

<sup>10</sup> *Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*, dz. cyt., s. 35.

<sup>11</sup> *Commentaria in Epist. ad Corinth. I*, c. XI; PL 17, 243–244.

<sup>12</sup> MRP, s. 224<sup>o</sup>; MR, s. 899: PROSIT, QUAESUMUS, DOMINE, FAMULO TUO N. EPISCOPO NOSTRO MISERICORDIAE TUAE IMPLORATA CLEMENTIA, UT CHRISTI, IN QUO SPERAVIT ET QUEM PRAEDICAVIT, AETERNUM CAPIAT, HIS SACRIFICIIS, CONSORTIUM. PER CHRISTUM = Prosit, quaesumus, Domine anime famuli tui N. Pontificis misericordiae tuae implorata clementia: ut eius, in quo speravit et credit, aeternum capiant, te miserante consortium. Per; *Missale Romanum, ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, Pro defuncto episcopo, PC.

<sup>13</sup> A. Blaise, A. Dumas, *Le vocabulaire latin des principaux thèmes liturgiques*, s. 44.

<sup>14</sup> „Nie jest dla mnie powodem do chluby to, że głoszę Ewangelię. Świadom jestem ciężącego na mnie obowiązku. Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!” (1 Kor 9, 16).

<sup>15</sup> Wielka szkoda, że teksty mszalne milczą na temat, że zmarli, za których składamy Najświętszą Ofiarę, sami w niej uczestniczą. Milczą o tym także kaznodzieje pogrzebowi i katecheci. Raz jeden tylko słyszałem, w komentarzu na pogrzebie księdza i to będąc za granicą, że „zgromadziliśmy się, aby celebrować Eucharystię za zmarłego N, i ze zmarłym”.

<sup>16</sup> K. Konecki, *Nasze sprawowanie Eucharystii*, Włocławek 2007, s. 77–78.

<sup>17</sup> MRP, s. 224<sup>o</sup>; MR, s. 900: DEUS, QUI INTER APOSTOLICOS SACERDOTES FAMULUM TUUM N. EPISCOPUM (VEL CARDINALEM) PONTIFICALI FECISTI DIGNITATE VIGERE, PRAESTA, QUAESUMUS, UT EORUM QUOQUE PERPETUO AGGREGETUR CONSORTIO. PER CHRISTUM = Deus, qui inter apostolicos Sacerdo-

tes, famulum tuum N. Episcopum (Presbyterum) Cardinalem, pontificali fecisti dignitate vigere: praesta, quaesumus, ut forum quoque perpetuo aggregetur consortio. Per; *Missale Romanum, ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, Pro episcopo cardinali defuncto, vel presbytero cardinali, qui episcopali dignitate auctus fuerit, CO.

<sup>18</sup> X. L e o n - D u f o u r, *Słownik teologii biblijnej*, Poznań 1973, s. 54–55.

<sup>19</sup> *Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*, dz. cyt., s. 23.

<sup>20</sup> Tamże, s. 22.

<sup>21</sup> MRP, s. 225; MR, s. 900; SUSCIPE, DOMINE, QUAESUMUS, PRO FAMULO TUO N. EPISCOPO (VEL CARDINALI) QUASI TIBI OFFERIMUS HOSTIAS, UT, CUI IN HOC SAECULO PONTIFCALE DONASTI MERITUM, IN CAELESTI REGNO SANCTORUM TUORUM IUBEAS IUNGI CONSORTIO. PER CHRISTUM = Suscipe, Domine, quaesumus, pro anima famuli tui N. Episcopi (presbyteri) Cardinalis, quas offerimus hostias: ut, quibus in hoc saeculo pontifcale donasti meritum, in caelesti regno Sanctorum quorum iubeas iungi consortio. Per Dominum; *Missale Romanum, ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*, Pro episcopo cardinali defuncto, vel presbytero cardinali, qui episcopali dignitate auctus fuerit, SO.

<sup>22</sup> R. Falsini, *Commento alle „orazioni dopo la comunione” delle domeniche e feste*, Milano 1967, s. 35.

<sup>23</sup> G. Martinez, *La eschatologia en la Liturgia Romana antiqua*, Salamanca – Madrid 1976, s. 195.

<sup>24</sup> A. Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Strasbourg 1954, s. 291.

<sup>25</sup> G. Martinez, *La eschatologia en la Liturgia Romana antiqua*, dz. cyt., s. 236.

<sup>26</sup> MRP, s. 225; MR, s. 900: QUAESUMUS, OMNIPOTENS ET MISERICORS DEUS, UT FAMULUM TUUM N. EPISCOPUM (VEL CARDINALEM), QUEM IN TERRIS PRO CHRISTO LEGATIONE FUNGI TRIBUISTI, HIS EMUNDATUM SACRIFICIIS, CONSEDERE FACIAS IN CAELESTIBUS CUM IPSO. PER CHRISTUM = Quaesumus, omnipotens et misericors Deus, ut famulum tuum N. quem in terris pro Christo legatione tribuisti, his emundatum sacrificiis, consedere facias in caelestibus cum eodem Christo Jesu Domino nostro. Qui tecum vivat;. *Missale Parisiense*, CI, In die obitus, et In depositionis pontificis, aut presbyteri. PC.

<sup>27</sup> A. Blaise, A. Dumas, *Le vocabulaire latin des principaux thèmes liturgiques*, s. 289.

<sup>28</sup> M. Schmaus, *I novissimi di ogni uomo*, Roma 1970, s. 200.